

*Марія ШИМАНСЬКА,
ад'юнкт міждисциплінарного факультету
Академії Полонійної в Ченстохові*

НЕРІВНІСТЬ В ОСВІТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОЛЬСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

У статті проаналізовано погляди польських науковців на питання селекції в освіті. Встановлено, що впродовж минулого століття проблемі нерівності в освіті приділялася значна увага. Найбільш інтенсивно означена проблематика розроблялася у міжвоєнний період, концентруючись насамперед на виокремленні чинників освітньої селекції (Я. Бистронь, С. Рихлінський, Х. Радлінська). Доведено, що подібні питання піднімалися і у наукових розробках середини ХХ ст. (З. Квецінський, С. Ковальський, Я. Щепанський). Вказано, що для кінця ХХ ст. характерні експериментальні дослідження у царині соціологічної педагогіки, у т.ч. й ті, що торкалися нерівності у доступі до освіти (Б. М. Зух, М. Василевська). Констатовано різноплановість проблематики праць періоду III Речі Посполитої, яка охоплює історію означеної проблеми, теоретико-методологічні основи дослідження проблеми нерівності в освіті, експериментальні дослідження у даному напрямі, а також порівняльні дослідження з проблем освітньої нерівності у країнах світу.

Ключові слова: нерівність, нерівність в освіті, чинники нерівності в освіті, шкільна селекція.
Літ. 15.

*Mariia SHYMANSKA,
Adjunct of interdisciplinary faculty
Polonia University in Czestochowa*

INEQUALITY IN EDUCATION THROUGH POLISH PEDAGOGICAL VIEW

The article analyzes the views of Polish scientists on the question of selection in education. It was established that during the last century, the problem of inequality in education paid much attention. The most intense is designated problems developed during the interwar years, focusing primarily on education selection isolating factors (J. Bystron, S. Ryhlnskiy, H. Radlinska). It is proved that similar questions were raised in the scientific development of the mid-twentieth century (S. Kvyetsinsky, S. Kowalski, J. Schepansky). It is indicated that for the end, typical experimental research in the field of sociological pedagogy, including those that touched inequality in access to education (B. M. Zuh, M. Vasilevska). It notes that diversity of perspective works period III of Poland, which covers the history of the abovementioned problems, theoretical and methodological foundations of study on inequalities in education, experimental research in this area, as well as comparative research on educational inequality in the world.

Key words: inequality, inequality in education, factors of inequality in education, school selection.
Ref. 15.

*Марія ШИМАНСКАЯ,
ад'юнкт міждисциплінарного факультета
Академії Полонійної в Ченстохові*

НЕРАВЕНСТВО В ОБРАЗОВАНИИ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ПОЛЬСКОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ

В статье проанализированы взгляды польских ученых на вопрос селекции в образовании. Установлено, что на протяжении прошлого века проблеме неравенства в образовании уделялось значительное внимание. Наиболее интенсивно данная проблематика разрабатывалась в междувоенный период, концентрируясь прежде всего на выделении факторов образовательной селекции (Я. Быстронь, С. Рыхлинский, Х. Радлинская). Доказано, что подобные вопросы поднимались и в научных разработках середины XX в. (С. Квецинский, С. Ковальский, Я. Щепанский). Указано, что для конца XX в. характерны экспериментальные исследования в области социологической педагогики, в т.ч. и те, что касались неравенства в доступе к образованию (Б. Зых, М. Василевская). Констатируется разноплановость проблематики работ периода III Речи Посполитой, которая охватывает историю этой проблемы, теоретико-методологические основы исследования проблемы неравенства в образовании, экспериментальные исследования в данном направлении, а также сравнительные исследования по проблемам образовательного неравенства в странах мира.

Ключевые слова: *неравенство, неравенство в образовании, факторы неравенства в образовании, школьная селекция.*

Лит. 15.

Постановка проблеми. Зміна умов господарювання та масштабна приватизація на початку 90-х рр. спричинили на пострадянському просторі концентрацію ресурсів і національного багатства в руках нечисельної групи осіб при зубожінні переважної більшої населення. Проте нерівність вийшла за межі суто економічної і сьогодні можемо говорити про нерівність соціальну, політичну, етнокультурну тощо. Альберт Х. Хелсі стверджував, що «Клас, стать і етнічна тотожність – це три найбільші перешкоди на шляху до рівноправності» [4, 638].

Одним з головних завдань державної політики сьогодні є викоринення нерівності, яка по праву вважається несправедливою і шкідливою. Адже посилення нерівності провокує соціальну напруженість і соціальні конфлікти, погіршує криміногенну ситуацію в суспільстві, сприяє процвітанню корупції тощо.

Проте означена проблема характерна не лише для молодих країн, що відчувають значні проблеми в своєму розвитку. Розвинені країни також стикаються з проблемами нерівності й шукають шляхи її розв'язання. З огляду на це вважаємо доцільним звернутися до зарубіжної, зокрема, польської наукової спадщини, яка торкається проблем соціальної нерівності.

Аналіз досліджень. Проблема нерівності, зокрема соціальної та економічної стали предметом досліджень економістів та соціологів. Е. М. Лібанова, В. М. Новіков, О. В. Макарова, О. М. Балакірева, А. М. Колот та інші звертали увагу на негативний вплив нерівності на суспільні процеси та явища.

Значне місце у науковій літературі відводиться питанням нерівності в освіті. Їх всебічно аналізували Я. Быстронь, Х. Радлінська, Я. Щепанський, З. Квецинський та ін. Дослідники, зокрема намагалися називати чинники, що спричиняють освітню селекцію, звертаючи увагу на те, що їх необхідно шукати, як в особливостях учнів, так і в зовнішніх обставинах.

Шукаючи шляхи побудови справедливого суспільства, західні науковці все частіше звертають увагу на освіту, вважаючи, що в ідеальному суспільстві, мають схвалюватися заслуги особи, а не спадковість чи упривілейованість. Відтак рівність освітніх шансів вважається гарантією суспільної справедливості.

Однак на думку скептично налаштованих теоретиків освітня система сама собою віддзеркалює суспільні нерівності, спричиняючись до їх існування. Тому педагоги намагаються ідентифікувати вади системи освіти і запропонувати альтернативні розв'язки.

Так, К. Коллінз, Дж. Кенвей та Дж. Маклеод писали: діти, що походять з різних середовищ, отримують різні результати в школі, оскільки виховуються по-різному. Освіта, що їм пропонується, не дозволяє вибратися з середовищ, з яких походять – незалежно від того, чи належать до упривілейованого стану з суспільної і економічної точки зору, чи ні. Однак очевидно, що на такий стан речей впливають ще й інші чинники [3, 135].

Мета статті полягає в аналізі поглядів закордонних (насамперед польських) педагогів на суспільну селекцію в шкільництві та виокремленні чинників, які спричиняють нерівність в освіті.

Виклад основного матеріалу. Питання суспільної селекції в освіті в польській науковій думці були актуальними впродовж усього ХХ ст. Ще в 30-х рр. ХХ ст. Я. С. Бистронь писав, що на таку селекцію впливає велика кількість чинників, основним чином суспільних. До них зараховував:

- організацію праці шкіл, зокрема, їх суспільна і територіальна доступність, пов'язана з матеріальними умовами родин учнів;
- расові, релігійні, політичні і демографічні ознаки;
- престиж науки, школи і освіти у суспільстві;
- захоплення учня навчанням, головню в певному напрямі;
- пристосування чи неадаптованість учня до середовища;
- гігієнічні та умови здоров'я родини учня;
- залучення частини дітей та молоді до праці заради заробляння грошей;
- суспільне походження учня;
- міграція людей [1, 57; 2, 11].

Ґрунтовно проблематику нерівності в освіті, які її викликають, проаналізував С. Рихлінський. Зокрема, до умов, які її викликають, відносив: систему протекції, майновий статус і високі доходи родичів, а також політичні, суспільні чи правничі привілеї. Саме вони творять певні життєві шанси для дітей і молоді з упривілейованих класів. Селекційними чинниками також вважав: бюрократичну систему урядування, освітній устрій, а особливо низький організаційний рівень початкових шкіл в селах тощо [11].

Вплив негативних зовнішніх умов на розвиток дітей із бідних сімей вивчала Х. Радлінська. До проблематики досліджень вченої належать: умови виховання дітей в сільській та міській місцевостях; умови реалізації шкільного обов'язку; побутові умови і рівень розвитку дітей у різних вікових групах; вплив професійної праці батьків на формування знань про працю тощо.

Вчена писала: усі дослідження, які здійснює школа, мають бути звернені насамперед на викриття зла, яке може трапитися. Не означає це, що варто забувати про найістотніші справи і найглибші причини дитячих нещасть. Треба їх пізнати, відважно спостерігаючи суспільне життя і намагаючись шукати напрям розвитку, сили, що будують майбутнє [10, 95–96].

Співробітники Х. Радлінської, разом з якими вона вивчала шкільну успішність та неуспішність, А. Карвовський і Р. Рудзінська стверджували, що причинами неуспішності є:

а) суб'єктивні: поганий стан здоров'я, хвороби, відсутніх здібностей, нестача мотивації до навчання, вади мовлення, низький рівень інтелекту або інтелектуальний недорозвиток, надто молодий вік тощо;

б) об'єктивні: погані побутові умови, конфліктні сімейні стосунки, погана сімейна атмосфера, низький рівень освіти батьків, а особливо їх аналіфабетизм [12, 41–70, 146–157].

У післявоєнний період з'явилися праці С. Ковальського, Я. Щепанського, З. Квєцінського та ін., присвячена проблематиці нерівності освітніх можливостей.

Вказуючи на чинники шкільної селекції, С. Ковальський писав, що селекційні функції виховання визначаються суспільним ладом, насамперед його стратифікаційною системою та шкільним устроєм. До інших чинників шкільної селекції належать: природні характеристики території, її місце в суспільно-географічному просторі (ізолюваність, або наближеність промислових центрів чи великих міст), стан комунікації, рівень розвитку техніки, суспільна структура (система груп і суспільних прошарків) [6, 187]. У праці «Селекційні функції виховання на межі завершення основної і середньої школи» науковець представив більш ґрунтовну характеристику чинників освітньої нерівності. Зараховував до них чинники:

а) суспільно-просторові – суспільно-економічна структура, стан шкільництва, динаміка змін окремих середовищ, а також просторове становище локальної суспільності з точки зору доступності школи, розшарування локальної суспільності тощо;

б) соціопсихічні – рівень запитів батьків і дітей з різних суспільних прошарків і територіальних середовищ, залежність між тими очікуваннями і шкільними успіхами дітей [5].

П'ять груп комплексів чинників, що спричиняють селекційні процеси в школі, виділив Я. Щепанський.

1) комплекс сил, спричинених прагненнями держави та її інституцій, спрямованих на планування процесів освіти і керівництва ними відповідно до концепції, згідно з якою опрацьовуються директиви організації рекрутації;

2) прагнення молоді, її стиль життя, уявлення про професійну кар'єру, цілі та життєві ідеали, уявлення про можливість вибору нею життєвої дороги, традицій і систем вартостей суспільних класів і професійних груп;

3) комплекс сил, що діють в локальних громадах, наприклад в сільських громадах, що впливають на локальні ідеали стилю життя, погляди і переконання, критерії цінності і престижу, уявлення про кар'єру. До цієї групи автор відніс також прагнення родин, що мають великий вплив на шкільні успіхи дитини, особливо на початкових щаблях навчання;

4) чинники, що творяться у шкільних класах як суспільних групах, у товариських і приятельських колах, у молодіжних організаціях, вплив учителів тощо;

5) особисті риси учнів, їхні прагнення і уявлення, здібності і зацікавлення тощо.

Усі ці комплекси зажди мають місце у поєднанні, діють взаємно, модифікуючись та спів доповнюючись [13, 37–38].

Власну класифікацію чинників шкільної селекції подав З. Квєцінський, виділивши такі групи причин:

- економічно-суспільні;
- суспільно-педагогічні;
- суспільно-культурні;
- біопсихічні [9].

Вже за кілька років автор доопрацював подану класифікацію і подав її у дещо іншому вигляді, виділивши чинники:

- педагогічно-освітні;
- просторові;
- економічні;
- культурні;

– біопсихічні [8, 5].

В категоріях бар'єрів розглядав ознаки нерівності освітніх шансів М. Козакевич. До них вчений відносив бар'єри:

а) економічні, до яких належить вартість навчання, яку беруть на себе батьки і держава;

б) демографічні, спричинювані демографічною ситуацією;

в) просторові і регіональні, що охоплюють просторову віддаленість школи, стан комунікації на даних теренах, регіональні відмінності держави, нерівномірне розміщення шкіл тощо;

г) психологічні, що мають суб'єктивний характер, наприклад низький рівень домагань, переконання про власну відсутність здібностей, низький рівень інтелекту (затримка психічного розвитку, відсутність інтелектуальних, вербальних здібностей, характерологічні вади, що ускладнюють навчання);

д) ідеологічні, спричинені невластивим ідеологічним ставленням людей до навчання та професійної кар'єри;

е) культурні (культурні взірці родинного і суспільного життя, а також інтерперсональна комунікація);

є) освітні, що полягають в шкільній системі, спричинені наприклад, неоднаковим рівнем навчання в школах того ж самого типу;

ж) статеві [7].

80-ті – початок 90-х рр. XX ст. ознаменувалися низкою серйозних експериментальних досліджень, які надали можливість науковцям задокументувати масштаби суспільної нерівності в польській освіті. Зокрема, Б.М. Зих довела істотний вплив суспільного статусу родинного середовища, культурного і освітнього рівня батьків, а також освітніх і професійних домагань молоді на шанс здобути більш якісну освіту [15].

Натомість М. Василевська довела, що автоселекція на етапі завершення основної школи та переходу до шкіл вищого рівня відіграє більшу роль, аніж вступні екзамени [14, 132].

Період III Речі Посполитої характеризується збереженням уваги до проблем нерівності в освіті. Праці цього періоду торкалися здебільшого територіальних чи локальних ознак селекції в освіті (Р. Борович, І. Оцеткевич та ін.); історії означеної проблеми у науковій думці (Й. Шиманський); експериментальних досліджень у даному напрямі (Р. Долата); теоретико-методологічних основ дослідження проблеми нерівності в освіті (Р. Борович, З. Квецінський, Т. Францков'як та ін.). Виділяються також порівняльні дослідження з проблем освітньої нерівності у країнах світу (М. Цилковська-Новак).

Висновки. Отже, впродовж минулого століття проблемі нерівності в освіті приділялася значна увага у польській науковій думці. Найбільш інтенсивно означена проблематика розроблялася у міжвоєнний період, концентруючись насамперед на виокремленні чинників освітньої селекції. Подібні питання піднімалися у наукових розробках середини XX ст. Натомість експериментальні дослідження у царині соціологічної педагогіки, у т.ч. й ті, що торкалися нерівності у доступі до освіти, характерні для кінця XX ст. Період III Речі Посполитої характеризується, з одного боку, зменшенням кількості публікацій, які торкалися б питань нерівності, проте з іншого, проблематика праць значно розширюється.

REFERENCES

1. Bystroń J. S. Szkoła i społeczeństwo / J. S. Bystroń. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowego Towarzystwa Pedagogicznego, 1930. – 197 s.
2. Bystroń J. S. Szkoła jako zjawisko społeczne / J. S. Bystroń. – Warszawa : Książnica Atlas, 1934. – 119 s.
3. Collins C. Factors Influencing the Educational Performance of Males and Females in School and their Initial Destinations after Leaving School / C. Collins, J. Kenway, J. McLeod. – Deakin : Deakin University, 2000. – 166 p.
4. Halsey A. H. Trends in Access and Equity in Higher Education: Britain in International Perspective / A.H. Halsey // Education, Culture, Economy and Society / [red. A. H. Halsey, H. Lauder, P. Brown, A. S. Wells]. – Oxford : Oxford University Press, 1997. – 648 p.
5. Kowalski S. Selekcyjne funkcje wychowania u progu przejścia ze szkoły podstawowej i szkoły średniej / S. Kowalski // Kwartalnik Pedagogiczny. – 1969. – № 4.
6. Kowalski S. Szkoła w środowisku / S. Kowalski. – Warszawa : Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1969. – 247 s.
7. Kozakewicz M. Bariery awansu poprzez wykształcenie / M. Kozakewicz. – Warszawa : IW CRZZ, 1973. – 319 s.
8. Kwiecieński Z. Selekcje społeczne w szkolnictwie ponadpodstawowym / Z. Kwiecieński. – Warszawa : IRWiR PAN, 1975. – 236 s.
9. Kwiecieński Z. Trudności i warunki poprawy sytuacji szkoły wiejskiej / Z. Kwiecieński // Nauczyciel i Wychowanie. – 1969. – №4.
10. Radlińska H. Pedagogika społeczna / H. Radlińska. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1961. – 415 s.
11. Rychliński S. Wybór pism / S. Rychliński. – Warszawa : PWN, 1976. – 620 s.
12. Społeczne przyczyny powodzeń i niepowodzeń szkolnych. Prace z pedagogiki społecznej / [red. H. Radlińska]. – Warszawa : Nasza Księgarnia, 1937. – 504 s.
13. Szczepański J. Socjologiczne zagadnienia wyższego wykształcenia / J. Szczepański. – Warszawa : PWN, 1963. – 367 s.
14. Wasilewska M. Selekcje szkolne w latach przemian / M. Wasilewska. – Kielce : WSP, 2003. – 146 s.
15. Zych B. M. Egzaminacyjna selekcja doszkolna i jej uwarunkowania / B. M. Zych. – Kielce : WSP, 1990. – 163 s.

Статтю подано до редакції 11.03.2016 р.